

ESEJ V ŠPANIELSKEJ MYŠLIENKOVEJ TRADÍCII (krátky náčrt)

LUIS PARDIÑAS BÉJAR, atašé pre vzdelávanie a kultúru Španielskeho veľvyslanectva v Bratislave

Aj keď v španielskej kultúre tak ako v každej inej nechýbajú veľké myšlienky a filozofické diela, je pravda, že naša kultúra nedala svetu mysliteľov, ktorí by na spôsob starých Grékov či v modernej dobe Nemcov, Francúzov alebo Angličanov vytvorili veľké filozofické systémy. Naopak, španielski autori s obľubou integrovali svoje myšlienky do kratších literárnych útvarov, do toho, čo dnes poznáme ako esej.

V eseji, chápanej v duchu Montaignovho výroku *C'est moi que je pense*, autor nehľadá riešenia tém, ktoré nastoľuje, ale vnútorne sa s nimi stotožňuje, sugeruje čitateľovi svoj vlastný subjektívny pohľad na ne. V tomto duchu Ortega y Gasset v úvodníku z *El Espectador*¹ napísal: "Na týchto stránkach sa myšlienky, teórie a komentáre prezentujú ako autorove vlastné peripetie a príhody."

Vyhýbať sa vyvodzovaniu záverov samozrejme ešte neznamená, že esejistika je len viac-menej bezvýznamným cvičením ducha či dôvtipu. Keďže esejista ako metódu používa sugesciu, jeho dôkazy sú latentne prítomné v samotnom výklade a čitateľ, ochotný pohrúžiť sa doň, ich tam dokáže nájsť. A práve v tejto stávke na risk je najväčšia sila eseje. Nejde tu o matematicky presnú a panensky abstraktnú úvahu, ale esejista získava čitateľov záujem literárnymi prostriedkami, pričom od neho vyžaduje, aby nebol iba pasívnym pozorovateľom, ale aby sa do diela pohrúžil, završil ho a reagoval na myšlienky v ňom vyslovené.

Španielska kultúra mala znamenitých spisovateľov typu Montaigna, ktorí dokázali do svojho literárneho diela včleniť svoje myslenie alebo ktorí takpovediac budovali svoje myslenie s literárnou ambíciou. Z mnohých predchodcov esejistiky tu spomenieme aspoň humanistu Pedra Mexiu (1497-1551) a jeho *Silva de varia lección* (*Súbor rôznych ponaučení*) (1540), z barokových autorov Francisca de Queveda (1580-1645) a Baltasara Graciána (1601-1658), a to nespomíname podstatný a cenný prínos Španielska do klenotnice svetového ducha v diele našich v mystikov 16. a 17. storočia, zakorenenom v arabských a židovských myšlienkových tradíciách, ktoré sa koncom stredoveku museli zatajovať.

Hneď začiatkom 18. storočia sa objavuje kritika ducha baroka a z Európy prichádzajú osvietenské ideály, prispievajúce k utváraniu španielskej osvietenskej ideológie, založenej na obrane politických práv, nových metód v školstve a ekonomike, na slobode myslenia. Táto ideológia veľkou mierou prispela k obnove Španielska.

Dielo pátra Benita Jerónima Feijoa (1676-1764) sa dá pokladať za počiatok literárneho žánru eseje ako takej v Španielsku i v tom zmysle, ako ju chápeme dnes. Feijoo začal svoju kritickú prácu pranierovaním všetkého zaostalého a premršteného

¹El Espectador (Pozorovateľ) - časopis, v ktorom Ortega y Gasset uverejňoval svoje prvé články (pozn. prekl.)

v španielskej spoločnosti. Chcel ju oslobodiť od excesov baroka, ktorého najlepší spisovatelia, tí, ktorí hrali hlavnú rolu v druhej polovici predchádzajúceho storočia, známeho ako Siglo de Oro, tu už dávno neboli. Rovnako ako Feijoo uvažuje aj José Cadalso (1741-1782) v práci *Cartas marruecas (Marocké listy)*, ktorá svojím štýlom pripomína *Perzské listy*. Duch reformy a pokroku priniesol pozoruhodné ekonomické i politické diela, medzi ich autormi vynikali najmä Gaspar Melchor de Jovellanos (1744-1811) a Francisco de Cabarrús (1752-1810).

V 19. storočí, keď sa aj v Španielsku odohrávajú politické boje medzi liberálmi a konzervatívmi, keď sa formuje buržoázia a robotnícke hnutie, počnúc romantizmom sa hojne píše esejistické diela. Svojím literárnym a žánrovým pôvabom medzi nimi vynikajú publicistické články Mariana José de Larra (1809-1837), vydávané v novobjavenom médiu, ktoré absorbujú väčšinu esejistických textov tejto epochy. A z oblasti literatúry, ktorá v 19. storočí pravidelne "presahovala" aj do esejistiky, nesmieme zabudnúť ani na výstižné články Clarína (vlastným menom Leopoldo Alas, 1852-1901), ktorý pranieroval strnulú a nekompromisnú štruktúru španielskej spoločnosti.

V druhej polovici storočia narastá počet diel s filozofickými, sociálnymi a politickými úvahami. Ich autormi sú buď hlásatelia reakčného politického myslenia (J. Balmes a Donoso Cortés)², myslenia socialistického (F. Garrido) a niektorí vystupujú ako obrancovia demokracie (E. Castelar). Osobitne treba vyzdvihnúť monumentálne a veľmi osobné dielo M. Menéndez a y Pelaya (1856-1912) *Historia de los heterodoxos españoles (Dejiny španielskych inovercov)*, v ktorom autor napriek svojej do značnej miery deformovanej analýze a interpretácii sprístupnil vedeckej obci prakticky všetkých významných španielskych mysliteľov všetkých čias. Je to tiež obdobie, keď španielski spisovatelia *regeneracionisti* (J. Costa, Á. Ganivet, Lucas Mallada) a po nich autori generácie 1898 (M. de Unamuno, R. de Maeztu, Azorín, A. Machado) začínajú analyzovať rovnako vážne a individualisticky limitovane a viac puristicky, ako by bolo vhodné, situáciu Španielska a načrtávajú cestu, ako by chceli zmieriť Španielsko s jeho hlbokou dušou a zároveň, ale nie vo všetkom, ho doviest' k európskej modernosti. V týchto časoch sa ozývajú hlasy, požadujúce napredovať aj v ďalších oblastiach, ako sú školstvo a vzdelanie. Tak sa rodí myslenie Francisca Ginera de los Ríos (1839-1915), ktorý v súlade s krausizmom pokladá za nevyhnutné, aby bolo školstvo svetské a aby prestalo byť monopolom náboženských inštitúcií.

Na konci 19. storočia sa súčasne s kastílsky orientovaným purizmom, ktorý sa prejavuje u spisovateľov zo skupiny regeneracionistov a aj u generácie 98, objavuje aj nacionalizmus z periférií, konkrétne katalánsky a baskický, formulovaný v dielach E. Prata de la Ribú (1870-1917) a Sabina Arana (1865-1903), ktorý sa vyznačuje jasne integristickým videním.

Na záver tohto predhovoru a krátkeho náčrtu niektorých mien a dôležitých medzníkov v dejinách španielskeho myslenia spomenieme ešte nástup dvadsiateho storočia. Na jeho počiatku sa objavuje pojem *intelektuál*. V Španielsku bol dokonale

² Je zaujímavé, že jeho *Esej o katolicizme, liberalizme a socializme (Ensayo sobre el catolicismo, el liberalismo y el socialismo)* sa v Európe hneď od svojho vzniku tešila veľkej obľube, ktorá ešte vzrástla počas vlády fašizmu.

zosobnený v postave José Ortegu y Gasset (1883-1955), ktorý je spoločne s Unamunom a Quevedom azda najznámejším španielskym mysliteľom. Bol to muž, ktorý patril ku generácii primárne univerzitnej a európskej. Spoločne s ním vynikli ďalší významní intelektuáli, ako boli Eugenio D'Ors (1882-1954) so svojim kozmopolitným modernizmom, R. Menéndez Pidal (1869-1968), ktorý v ranej kastílskej slovesnosti pátral po pôvode národného bytia a svojho jazyka, a napokon historici Américo Castro (1885-1972), C. Sánchez Albornoz (1893-1984) a Julián Ribera (1858-1934), ktorí vo svojich prácach mapujú stopy iných kultúr (arabskej a židovskej) v španielskych dejinách.

Zo španielskeho originálu *Ensayo en la tradición del pensamiento español (Breve esbozo)* preložila *Roxana Maliti*.